

Venäjän LHBT-aktivismiin protestiliikkeen vaiheet

Radzhana Buyantueva: *The Emergence and Development of LGBT protest activity in Russia*. Cham: Palgrave MacMillan, 2021. 150 s. ISBN: 978-3-031-14890-3.

Poliittis-ideologisesti rakentuneet jakolinjat niin sanotun globaalin lännen ja Venäjän välillä ovat polarisoituneet läpi 2000-luvun. Niiden yhtenä kiistakysymyksenä ovat marginalisoidut seksuaalisuuden ilmaisut ja sukupuoli-identiteetit. LHBT-aktivismi ilmennetään länsieurooppalaisen median näkökulmasta samaistuttavana liberaalistasena saarekkeena muutoin autoritaarisella Venäjällä. Myös akateeminen kiinnostus Venäjän LHBT (lesbo-, homo-, biseksuaali ja transukupuolinen) -aktivismia kohtaan on kasvanut merkittävästi 2010-luvulta lähtien erityisesti sosiologien ja politiikantutkijoiden parissa.

Venäjän kansalaisyhteiskuntaa jatkuvasti tukahduttavampi lainsäädäntö, erityisesti homopropagandalaki ja sen negatiivisista seurauksista käyty vilkas mediakeskustelu ovat ohjanneet eri alojen tutkijat analysoimaan lainsäädännön seurauksia Venäjän LHBT-liikkeelle. Kansainvälisesti homopropagandalakina tunnettu, vuonna 2013 lastensuojeluun tehdyt lisäykset kieltävät ”ei-perinteisten” (seksuaali)suhteiden ”propagoinnin” alaikäisten parissa Venäjällä. Myös politiikantutkija Radžana Bujantujeva kuvaa monografiassaan, kuinka juuri homopropagandalaki ja sitä seurannut mobilisoituminen lain puolesta ja sitä vastaan motivoivat häntä tutkimaan Venäjän LHBT-liikettä.

Bujantujevan teoksen kahdesta luvusta koostuva johdanto-osa esittelee Venäjän LHBT-liikkeen ja vertailee autoritaarisissa yhteiskunnissa toimivia LHBT-liikkeitä toisiinsa. Bujantujeva lähestyy Venäjän LHBT-aktivismia protestiliikkeenä. Teoreettisena kehyksenä hän yhdistelee jo hieman pölyä ylleen keränneitä ja läntisiin demokraattisiin yhteiskuntiin pohjaavia kansalaisliikkeitä analysoivia lähestymistapoja: uusien yhteiskunnallisten liikkeiden (*New Social Movement Theory*), poliittisten prosessien (*Political Process Theory*) ja resurssimobilisaatioiden teorioita (*Resource Mobilization Theory*). Mahdollisesti valitun teoreettisen kehyksen takia

Bujantujeva esittelee Venäjän LHBT-liikettä tukeutumalla länsimaiseen LHBT-aktivistiliikkeen toimintatapoihin ja ideaaleihin. Tätä näkökulmaa seuraten hän keskittyy vain LHBT-liikkeen näkyviin aktivismin muotoihin ja kansainvälisesti tunnettuihin tapahtumiin, kuten Prideen. Hieman yllättäen hän silti vertailee ajoittain Venäjän LHBT-liikkeen toimintaympäristöjä Turkkiin ja ajoittain myös Kiinaan. Näitä yhteiskuntia Bujantujeva kuvaa autoritaarisiksi, määritelmänsä kuitenkin tarkemmin avaamatta.

Teoksen neljä empiiristä lukua analysoivat Venäjän LHBT-liikkeen eri vaiheita kronologisessa järjestyksessä 1990-luvulta lähtien. Luvut pohjaavat hänen online-haastatteluihinsa 30 aktivistin kanssa, kattaviin media-aineistoihin, lainsäädäntöön liittyvään valtiolliseen raportointiin ja LHBT-järjestöjen julkaisuihin. Ensimmäinen osio tarkastelee LHBT-protestiliikkeelle välttämättömien ehtojen muodostumista uudella Venäjällä, jolloin moni kamppaili taloudellisten epävarmuuksien keskellä. Toinen luku kartoittaa LHBT-protestiliikkeen ilmaantumista 2000-luvun alkupuolella ja kolmas sen kehittymistä erityisesti Moskovassa ja Pietarissa. Viimeisessä empiirisessä luvussa Bujantujeva kartoittaa sitä, kuinka liike on kulkenut autoritaaristuvassa yhteiskunnassa kohti tienhaaraansa. Vaihtoehtoisina reitteinä hän esittää aktivistiliikkeen siirtymistä maan alle tai sen rajojen ulkopuolelle. Teoksen johtopäätöksissä Bujantujeva ulottaa tutkimuksensa koskemaan Venäjän hyökkäyssotaa, tähyämällä sen seurauksia LHBT-liikkeelle. Hän näkee liikkeen tulevaisuuden synkkänä.

Bujantujeva erittelee teoksessaan LHBT-protestiliikkeelle kolme vaihetta. Vuosiin 2005–2010 ajoittuva ajanjakso ilmentää ensimmäisten aktivistien ensimmäisiä julkisia mielenilmauksia ja LHBT-järjestöjen muodostumista sekä erityisesti LHBT-etuliitteen muodostumista aktivistit yhteen tuovaksi kollektiiviseksi identiteetiksi. Toinen vaihe kuvaa liikkeen nopeaa kasvua vuosina 2011–2013, jolloin aktivistit järjestivät säännöllisesti mielenilmauksia ottaen myös tietoisia riskejä turvallisuudelleen sekä kohtasivat väkivaltaa. Mobilisaatio kasvatti liikkeen verkostoja ja muodosti alueellisia keskittymiä

ympäri Venäjän. Bujantujeva esittää, että aktivismin motivoi tällöin arjessa koetut epäkohdat, kuten tiukentuva lainsäädäntö.

Kyseisenä ajanjaksona vuoden 2012 presidentinvaalit Venäjällä olivat kansalaisyhteiskunnalle merkittävä vedenjakaja. Vaalien aikaan internetissä levisi laajaan tietoisuuteen niiden räikeä korruptio. Samoien kanavien kautta kansalaisia kannustettiin tehokkaasti osallistumaan mielenilmauksiin. Ennennäkemättömän suuria mielenilmauksia nähtiinkin ympäri Venäjän, suurimmat ja tunnetuimmat niistä Moskovan Bolotnajan aukiolla. Lisäksi internetissä jaettiin tietoa viranomaisväkivallasta. Väri vallankumoukset naapurimaissa olivat jo saaneet Venäjän valtionhallinnon varpailleen. Kansallisen protestiaallon pyyhkiessä Kremlin ovia, valtionhallinto pyrki monin tavoin siirtämään kansalaistensa huomion sisäpoliittisista ongelmista ulkoihin uhkiin. Keino oli ennestään tuttu, mutta se toimi, sillä valtionhallinto panosti viestinsä läpiajamiseen monella alueella, resursseja säästämättä. Esimerkiksi median valtionomistusta laajennettiin ja kansalaisiin vaikutettiin tehokkaasti esittämällä TV-kanavalta ja lehdestä toiseen samoina toistuvia uhkakuvia Venäjän yhtenäisyydelle. Kokoontumisoikeuksia sekä sanan- ja ilmaisunvapauksia rajoitettiin entistä tiukemmin. Uudet ulkomaisen agentin ja sittemmin ei-toivottujen toimijoiden lait tukahduttivat ilmapiiriä erityisesti kansalaisyhteiskunnassa. Ne aiheuttivat myös itsensensuuria ja lisäsivät kansalaisten valvontaa ja jopa väkivaltaa toisiaan kohtaan. Lisäksi erikoistuneet viranomaistahot valvoivat ja sensuroivat internetin sisältöjä eri verukkein yhä systemaattisemmin niin kutsutun Jarovaja-lain avulla.

Laajamittaisilla toimillaan Venäjän valtio rakensi määrätietoisesti sekä paikallisesti että kansainvälisesti kuvaa itsestään moraalisen toimijana, jota ohjaa sen erityinen uuskonservatiivinen ideologia. Alueellisesti vuodesta 2006 lähtien laajalle levinnyt homopropagandalaki astui kansallisesti voimaan vuonna 2013. Kolmas vaihe vuosina 2014–2019 merkitsi Bujantujevan mukaan protestiliikkeen hiipumista tiukentuneen lainsäädännön myötä. Mielenilmausten järjestäminen muuttui tässä vaiheessa haastavaksi, samalla kun viranomaiskäytännöt tulivat ennalta-arvaamattomammiksi. Yhden henkilön mielenilmauksia näkyi kaduilla kuitenkin ajoittain myös tuolloin, sillä ne säilyivät ainoina tapahtumina, jotka eivät vaatineet erillistä viranomaislupaa. Yleisen ilmapiiriin muututtua vihamielisemmäksi osa aiemmin liikkeen toimintaan aktiivisesti osallistuneista vetäytyi aktivismista ja osa

emigroitui Venäjältä. Viimeaikainen LHBT-aktivistien maastamuutto Venäjältä on kuitenkin tuonut esille, ettei emigraatio aina merkitse aktivismista irtautumista, mahdollisesti päin vastoin.

Näistä lähtökohdista ei ole yllättävää, että 2000-luvun puolivälistä kasvanut ja vakiintunut LHBT-aktivistiliike määriteltiin Venäjän valtion toimesta Troijan hevoseksi ”rappeutuneiden läntisten arvojen” kuljettamiseksi Venäjälle. Hallinnon konservatiivismoralistista retoriikkaa ilmentää LHBT-henkilöiden stigmatisoiminen, jossa heidät yhdistetään pedofiliaan ja pyritään eristämään lainsäädännön avulla ei-perinteisinä ja vieraina muista kansalaisista sekä keskusteluista. Tämä julkinen diskurssi LHBT-henkilöistä levisi nopeasti arkipäiväiseen käyttöön ja mielikuviiin.

Venäjän hyökättyä Ukrainaan helmikuussa 2022, LHBT-aktivistit olivatkin ensimmäisinä tuomitsemassa sodan ja vaatimassa Putinia kansainvälisen oikeuden eteen. Reilu puoli vuotta myöhemmin, sodan yhä jatkuessa, homopropagandalakin laajeni. Nyt se kielsi kategorisesti LHBT-teemat kaikkialla Venäjällä. Siten valtio pyrkii hiljentämään sille jo tunnistetuiksi tulleet ja turhan äänekkäiksi käyneet LHBT-aktivistit ja heidän kasvaneen liittolaisjoukon.

Bujantujeva määrittelee protestiliikkeen aktiivisuuden ja sen kehittyneisyyden ennen kaikkea julkisten mielenilmausten ja niihin osallistuneiden henkilöiden lukumäärien mukaan. Tätä määritelmää ja numeerisia kriteerejä seuraten hän kuvaa Moskovan ja Pietarin LHBT-liikkeet provinssikaupunkeja kehittyneemmiksi ja väittää, että pienempien kaupunkien LHBT-liikkeet imitoivat metropolien LHBT-liikkeitä. Tämä on jokseenkin yllättävä johtopäätös myös siksi, että käsitellessään provinssikaupunkien liikkeitä, Bujantujeva nojaa Francesca Stellan (2015) laajaan etnografiseen tutkimukseen lesbojen verkostoista Uljanovskissa 2000-luvun alussa. Siinä Stella kuvaa, kuinka paikalliset lesbot eivät pyrkineetkään näkyvän liikkeen muodostamiseen. He eivät myöskään halunneet tulla määritellyiksi läntisen aktivismin kautta. Moni heistä esimerkiksi kieltäytyi kutsumasta itseään aktivistiksi. Sen sijaan he keskittyivät kokoontumaan yhteen suljetuimpiin tiloihin tai tapasivat muilla tavoilla muilta riittävän huomaamattomasti jopa julkisissa tiloissa. Vaikka Stellan tutkimuksen jälkeen liikkeet ovatkin muuttuneet, Bujantujevalta jää kuitenkin huomiotta erilaisia arkipäiväisen aktivismin muotoja. Samoin kuin se, että paikalliset LHBT-liikkeet eivät aina etene läntisen LHBTIQ+-liikkeen hengessä evolutiivisesti suljetummista tiloista julkisempiin, määril-

tään suuremmiksi ja näkyvämmiksi eikä niiden katse ole välttämättä kääntynyt periferiasta kohti oletettua keskusta.

Vaikka Bujantujeva tuo esille esimerkiksi internetin kasvavan roolin LHBT-liikkeessä, hän ei kuitenkaan ota sitä huomioon analysoidessaan protestiliikettä erityisesti homopropagandalain astuttua voimaan. Lainsäädännön kiristyttyä sosiaalinen media, erityisesti Telegram-kanavat, muodostuivat tärkeiksi aktivismin työvälineiksi ja keskusteluareenoiksi (Lonkila, Shpakovskaya & Torchinsky 2021; Erpyleva 2019; Ratilainen, Wijermars & Wilmes 2019; LHBT-aktivismista internetissä, ks. Andreevskikh 2018). Tästä näkökulmasta katsottuna LHBT-liike Venäjällä ei hiipunut kyseisinä vuosina. Sen sijaan se muutti muotoaan. Useiden online-ryhmien toiminta kasvoi ja laajeni vähintäänkin ajoittaisiin fyysisiin tapaamisiin eri kaupungeissa. Koronapandemian aikana online-aktivismin merkitys muodostui entistäkin tärkeämmäksi Venäjällä, jossa esimerkiksi ulkonaliikkumiskiellot olivat erityisen tiukkoja ja pitkäkestoisia.

Lukuisat temaattiset online-ryhmät ilmentävät myös LHBT-liikkeen sisäisiä jaotteluja ja kiistoja. Erityisesti queer-liike kasvoi 2010-luvulla. Queereiksi identifioivat, useimmin nuoret ja sukupuolen ilmaisultaan moninaiset aktivistit kertoivat omassa tutkimuksessaan kokemuksistaan, joissa he olivat jääneet huomiotta LHBT-liikkeessä ja tulleet jopa joidenkin aktivistien syrjimiksi (Lukinmaa 2022). Useat haastateltavani toivat lisäksi avoimesti esille kriittisyytensä LHBT-aktivismin Pietari-keskeisyyden. Online-aktivisminsa avulla he olivat voineet tuoda esille myös siihen liittyviä aktivismin sokeita pisteitä (emt.). Näiden valossa on yllättävää, että Bujantujeva ei juuri tuo tutkimuksessaan esille liikkeen sisäisiä ristiriitoja, vaikka hän on haastatellut kattavasti eri tavoin identifioituvia aktivisteja ympäri Venäjän. Bujantujeva ei myöskään avaa, miten hän on löytänyt haastateltavansa ja toimiko hän tutkijan ohella myös muissa rooleissa Venäjän LHBT-liikkeessä. Nämä olisivat voineet tuoda mielenkiintoisen analyttisen kerroksen hänen tutkimukselleen.

Bujantujevan tutkimus yhdistelee onnistuneesti erityisesti media- ja haastatteluaineistoja luoden moniulotteisen kuvan LHBT-liikkeen toiminnalle luoduista rajoitteista ja mahdollisuuksista nyky-Venäjällä sekä sitä ympäröivästä venäjänkielisestä keskustelusta. Hän avaa myös hienosti sukupolvieroja LHBT-liikkeessä ja suhteuttaa liikkeen toimintakulttuuria valtionhallinnon muutoksiin onnistuen näin viemään lukijan sa syvemmälle aktivistien toimintaympäristöön.

Lisäksi hän käy kattavasti ja tarkkanäköisesti läpi julkisten mielenilmausten erilaiset taktiikat.

Bujantujeva olisi voinut kuitenkin ottaa tarkasteluunsa moniäänisempää aineistoa erityisesti median parista. Se olisi samalla tuonut esille liikkeen liittolaisia Venäjällä. Niihin kuuluu muun muassa kasvanut joukko toimittajia, tutkijoita ja kansalaisaktivisteja. Avaamalla heidän toimintaansa olisivat kontekstia tuntemattomalle lukijalle tulleet tutuiksi myös erilaiset paikalliset ja Venäjällä mahdolliset protestin keinot. Protestin määritelmä jääkin Bujantujevalla osin suppeaksi eikä hän kyseenalaista esimerkiksi sen globaalissa lännessä vakiintuneita muotoja. Tämänhetkisessä tukalassa maailmanpoliittisessa tilanteessa on myös tärkeää pohtia, kykeneekö tutkimus myös itsekriittisesti purkamaan vastakkainasetteluja tunnistamalla erilaisia tapoja ajatella esimerkiksi identiteeteistä, seksuaalisuuksista ja aktivismista. Muuten erinomaisen kattavasta teoksesta jäin kaipaamaan juuri tätä kriittistä keskustelua.

Pauliina Lukinmaa

Lähteet

- Andreevskikh, Olga (2018), *Social Networking Sites as Platforms for Transgression: Two Case Studies of Russian Women Involved in Bisexual and Transgender Rights Activism. – Digital Icons. Studies in Russian, Eurasian and Central European New Media* 19:1, 11–39.
- Erpyleva, Svetlana (2019), *The New Local Activism in Russia: Biography, Event, and Culture*. Doctoral dissertation, Faculty of Social Sciences, University of Helsinki. <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-5199-5>>.
- Lonkila, Markku, Shpakovskaya, Larisa & Torchinsky, Philip (2021), *Digital Activism in Russia: The Evolution and Forms of Online Participation in an Authoritarian State. – The Plagiarism Handbook of Digital Russia Studies*. Ed. Daria Gritsenko, Mariëlle Wijermars & Mikhail Kopotev. Cham: Palgrave Macmillan, 135–154.
- Lukinmaa, Pauliina (2022), *LGBTIQ+ activists in St. Petersburg: forming practices, identifying as activists, and creating their own places*. Joensuu: Punamusta. <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-4604-1>>.
- Ratilainen, Saara, Wijermars, Mariëlle & Wilmes, Justin (2018), *Re-framing Women and Technology in Global Digital Spaces. Digital Icons. Studies in Russian, Eurasian*

and *Central European New Media* 19: 1–10.
<https://www.academia.edu/87684099/Re_framing_Women_and_Technology_in_Global_Digital_Spaces_An_Introduction>

Stella, Francesca (2015), *Lesbian Lives in Soviet and Post-Soviet Russia: Post/Socialism and Gendered Sexualities*. New York: Palgrave Macmillan.

Revoljutsija hidnosti / Arvojen kumous?

Heta Hurskainen & Teuvo Laitila: *Ukraina on meidän! Kirkot ja politiikka Ukrainan ja Venäjän suhteissa*. Helsinki: Gaudeamus, 2023. 416 s. ISBN 978-952-345-205-3.

Ukraina pystyy pidättelemään ja torjumaan kimppuunsa hyökännyttä ylivoimaista vastustajaa vain läntisten liittolaistensa avulla ja vain niin kauan, kun liittolaisten huomio ja tuki säilyvät. Niiden jatkuvuus edellyttää luottamusta. Kriittinen tekijä on luottamus: se, että liittolaiset kokevat Ukrainan läheisenä ja samankaltaisena – eurooppalaisena.

Ukraina on meidän! Kirkot ja politiikka Ukrainan ja Venäjän suhteissa -kirjassa valintaa eurooppalaisuuden puolesta nimitetään arvojen vallankumoukseksi (ukr. *revoljutsija hidnosti*). Termi viittaa Maidanin aukion tapahtumiin talvella 2013–2014. Tuolloinen Ukrainan presidentti Viktor Janukovyč vetäytyi Venäjän painostamana allekirjoittamasta jo valmiiksi neuvoteltua EU:n ja Ukrainan välistä lähestymis- ja vapaakauppasopimusta. Janukovyč pyrki tasapainottelemaan idän ja lännen välisellä aidalla, mutta putosi. *Revoljutsija hidnosti* syntyi tilanteessa, jolloin presidentti menetti luottamuksensa, oli pakotettu eroamaan ja pakeni Venäjälle.

Termin käänös ”arvojen vallankumous” johtaa kuitenkin harhateille. *Hidnost* on yksiköllinen sana ja sen vastine on pikemmin omanarvontunto, engl. *dignity*, kuin moniköllinen ja monimerkityksinen, sodan kontekstissa erittäin ladattu ”arvo”. Pettyneen kansanosan liikehdintä kaduilla synnytti kansalaisten omanarvontunnon voimannäytön. Olisi mittaluokkaa suurempi asia väittää (kaikkien?) arvojen kumoutuneen. Vivahteilla on tässä kohdassa aika paljonkin merkitystä. Ns. traditionaaliset arvot, joita Venäjän johto ja Moskovan patriarkaatti ovat retoriikassaan kutsuneet ortodoksisiksi sekä aseistaneet ne hyökkäyksessään Ukrainan kirkollista ja viime kädessä valtiollista itsenäistymistä vastaan, ovat kansankokouksia syvällisempiä rakenteita. Nimenomaan ”arvojen

vallankumouksesta” puhuminen nostaa esiin kysymyksen ristiriidasta ulkoisen ja virallisen suhteessa elettyyn ja esi-isiltä perittyyn, toisin sanoen epäviralliseen.

Ulkoisen ja virallisen vs. sisäisen ja epävirallisen välistä kamppailua ja ristiriitaa ei minusta kirjassa tuoda esille. Kuitenkin sodan oloissa kamppailaan lähes kaikesta. Kun ukrainalaiset ortodoksit ovat esimerkiksi vastikään harkinneet siirtymistä viettämään pääsiäistä läntisen kirkkokalenterin mukaan, voi kysyä, onko se siirtymä arvoissa vai pikemmin ulkoista lähentymistä länteen vahvistava askel? Tämä tulee mieleeni lähinnä siksi, että Suomen ortodoksisirkon siirtyminen juliaaniseen gregoriaaniseen ja läntiseen pääsiäiskalenteriin ei ollut ollenkaan yksiselitteistä. Suomen itsenäistyessä todellista valinnanvaraa ei ollut, mutta monet, esimerkiksi Valamon luostarin veljestössä, jatkoivat yksityisesti (*kelejno*) vanhan kalenterin noudattamista. Esimerkiksi Paula Tuomikosken teos *Pietarilaispakolaisesta piispaksi: Arkkipiispa Paavalin (1914–1988) historiallinen elämäkerta, osa 1* (2019, Valamo Kustannus) selvittää kriittisen tutkimuksen valossa, miten syvistä ja pitkäikäisistä ristiriidoista yksistään kalenteririidassa oli kyse.

Suomi on niin poikkeuksellisen onnekas maa, että en tiedä, olemmeko peräti onnekkuutemme sokaisemia ja siksi kovin yksioikoisia. Osatekijä onnekkuutemme voi olla maantieteellinen pussinperä, historiallisesti homogeeninen väestörakenne ja se, etteivät holodomor, pogromit, juutalaisväestön joukkosurma, miehitykset, kansallistunteen kriminalisointi, kansalaisoikeuksien ja oikeusvaltion puute ole osuneet meidän kollektiivisen lähihistoriamme taakoiksi ja käsittelemättömiksi tabuiksi. Jos Suomen ortodoksit (virallinen jäsenmäärä yksi prosentti väestöstä) ovatkin kiistelleet jakautumisesta Moskovan- ja Konstantinopolin-mielisiin, niin valtiovallan kannalta se on ollut hyttysen ininää.

Yllä oleva vertailu on tärkeää, sillä Suomen oman valtiollisen itsenäistymiskamppailun ja kirkkopolitiikan opetukset eivät voi täysin olla heijastumatta asenteisiimme. Väitän, että Suo-